

PRAGMATIC SPECIFICS OF LINGUISTIC CREATIVITY – CALLIGRAM

PRAGMATICKÉ ŠPECIFIKÁ JAZYKOVEJ KREATÍVY – KALIGRAM

DOMINIKA ČMEHÝLOVÁ-RAŠOVÁ¹

¹Fakulta masmediálnej komunikácie, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava, dominika.cmehylova.rasova@ucm.sk

---

Abstract

The purpose of the paper is to define the didactic aspects of linguistic creation in the context of the mass media communication study program and to point out specific pragmatic-communicative technicalities and interpretation problems of selected texts – calligrams. As this genre is completely different in content and form from other literary works – it is also remarkably close to fine art – it has to be approached particularly, and its deliberate concentration needs to be taken into account. Within the interpretation, the attention is focused on the close connection of semantics, pragmatics, and grammar, which is important in understanding the meaning and inference of the used means of expression and conditioned by the level of linguistic competence of the recipient and dependent on the context.

Keywords

pragmatics, creativity, calligram, meaning, competence, interpretation

---

Úvod

Každá sféra komunikácie je, prirodzene, spojená s preferenciou výrazových prostriedkov s osobitnou intenciou. Tieto prostriedky sú neraz len momentom, ktorý si vyžaduje interpretáciu. Z tohto hľadiska považujeme za nevyhnutné sústrediť sa v rámci jazykovej kreatívy na jej pragmatickú zložku, ktorej jadrom sú autorské subjekty, kontexty, hodnoty, významy, zámery, stratégie a reakcie. Od intencie autora a jeho vzťahu k výrazovému prostriedku alebo ku konkrétnemu žánru závisí, aký význam bude mať diskurz, ako bude formálne kódovaný a o čom bude v skutočnosti referovať (porov. Hiršová, 2006; Dolník, 2009). Pragmatika diskurzov je o tajomstvách slov a ich odkrývaní, interpretovaní. V rukách čitateľa sa neraz ocitajú ironické, metaforické, mnohznačné a vágne diskurzy, pre ktoré neexistuje univerzálna interpretácia. Paradoxne, práve takéto zámerný výber výrazových prostriedkov je esenciou komunikačných efektov.

1 Pragmatika žánrov

Žánre podliehajú určitým stratégiám a pravidlám textovej výstavby. Tieto stratégie obsahujú sféru syntaktických (formálne vzťahy medzi jazykovými znakmi), sémantických (vzťahy jazykových znakov k objektom) a pragmatických pravidiel (vzťah jazykového znaku k používateľovi a k interpretovi). Napriek tomu, že syntax výborne odráža vzťah myslenia a jazyka (Nižníková, 2003), nemožno poprieť dominanciu pragmatike, lebo od používateľa a jeho vzťahu k jazykovému znaku závisí, aký bude mať jazykový znak význam, ako bude formálne kódovaný a o čom bude v skutočnosti použitie znaku referovať.

Zámerná voľba výrazových prostriedkov, ale aj ich náročná interpretácia hovorí o pragmatickom zacielení žánrov. Efektívnosť tejto voľby je podmienená úrovňou pragmatickej kompetencie autora, ale aj interpreta, ktorý *pragmatický význam* výpovede musí inferovať – usudzovať. Poznávanie pragmatiky žánrov je založené na postupnej identifikácii intencie, vzťahu medzi používateľom a (ne)jazykovým znakom, ktorý je zakódovaný v gramatickej štruktúre (tzv. gramatikalizácia vzťahu), ambivalentnosti jazykových výrazov v kontexte, vzťahov a interakcií medzi autorom a adresátom, zmyslu/poslaniu kreovaného textu.

Pri odhaľovaní komunikačných zámerov napomáhajú *pragmaticko-komunikačné princípy*, ktoré majú zázemie v teórii rečových aktov, teórii konverzačných implikátúr, v metóde konverzačnej analýzy, analýzy diskurzu a pod. Systém pragmaticko-komunikačných princípov sa zaoberá otázkou, čo sledujeme, keď hovoríme/píšeme, a odhaľuje hranice medzi konvenčným významom a aktuálnym významom použitého výrazového prostriedku.

Uvažovanie o vzťahu sémantiky a pragmatiky v rámci jazykovej kreativity nás privádza k úsudku, že pri pozorovaní výrazových prostriedkov konkrétnych žánrov je nevyhnutné vnímať ostré hranice medzi sémantickou a pragmatickou oblasťou jazyka. V opačnom prípade môže hroziť nepochopenie skutočného významu výpovede. Skúmanie konkrétnych žánrov v ich pragmatickej perspektíve si vyžaduje poznávať skutočný význam použitých výrazových prostriedkov, ktorý je závislý od okolností a kontextu. Na jednej strane sa pragmatický význam projektuje v používaní jazykového znaku používateľom jazyka v konkrétnej situácii a s konkrétnym zámerom, na druhej strane je inferencia/bežné intuitívne usudzovanie a dekodovanie pragmatického významu podmienené úrovňou čitateľových kompetencií a závislé od kontextu. Takýto význam možno interpretovať poukázaním na jeho divergentné chápanie v spojitosti so sémantikou.

2 Vnímanie kreatívy

Pojem kreatíva sa v masmediálnom priestore spája predovšetkým s vizuálom, grafikou, jazykovým výrazom, ale aj s individuálnym obsahom a cieľovou skupinou. Výsledkom môže byť konkrétna „kreácia“, reklama, reklamný šot, upútavka a pod. Z lingvistického hľadiska je toto slovo považované za synonymné ku kreativite, tvorivosti a kreatívnosti. Zastávame názor, že akúkoľvek originálnu tvorbu možno považovať za kreatívu, tvorivé písanie, tvorivú činnosť. „Kreativita nás smeruje k novým príležitostiam a vedie k neočakávaným a inovatívnym výsledkom.“ (Miklenčíčová, 2023, 31) Kreatíva je základnou metódou komunikácie a vyjadrovania nielen v umení, ale aj v žurnalistike, marketingu a v prezentáciách všetkého druhu (Magál, 2011). Obmedzené vnímanie kreatívy len na úrovni beletristického žánru, nie jazykového výrazu, často názory kreatívcov v tvorivom procese limituje. Kreatíva (ako činnosť aj výsledok činnosti) je napriek tomu kuloárom každého žánru a stojí za premenou každého nápadu na konkrétny výsledok s konkrétnou komunikačnou funkciou.

Mať vlohy na kreatívu je darom, ktorý sa v nesprávnych rukách môže vymknúť spod kontroly. Kreatíva je dispozícia vyjadriť fakty, pocity, emócie, ovládať fantáziu prospešne a vytvárať mediálne diskurz, ktoré zaujmú spoločnosť (čitateľa, poslucháča, diváka, kupujúceho a pod.). Spájanie si tvorivej činnosti len so štylistickou ekvilibristikou nadobúda dojem, že takýto výraz je vždy umením. Umenie je primárne schopnosť tvoriť dielo ako esteticky pôsobiaci obraz skutočnosti. Je o obratnosti, zručnosti a majstrovstve – o využití svojej predstavivosti, odbornosti na dobrý účel. Je umením byť správne kreatívny.

Aktivizácia *jazykovej kreatívy* na úrovni študijného programu masmediálna komunikácia v súčasnosti prebieha na seminároch venovaných tvorivému písaniu poézie, prózy a mediálnych diskurzov. Cieľom je motivovať študentov k tvorivým aktivitám, rozvíjať ich fantáziu, vyvarovať sa textovému gýču, podporovať sebavedomie, sebarealizáciu, ale aj spoluprácu. Tvorivým procesom sa má na jednej strane podnieť vlastné experimentovanie a originálna práca s textom, na druhej strane sa podnecuje konštruktívna recepcia a interpretácia známych textov a konkrétnych výrazových prostriedkov. Načerpané inšpirácie sa cielene zúčujú pri kultivovaní vlastného jazykového prejavu a rozvíjaní vlastných estetických postupov a osobných hodnôt.

Kreatívne písanie ako akademická disciplína (v externom prostredí aj ako platený kurz alebo workshop) má „potenciálny multispektrálny efekt na študenta“ (Eliášová, 2017, 3). Okrem toho, že napomáha zmysluplne „klásť slová na papier“, inštruuje schopnosť tvorivo myslieť, čo sa dnes považuje za žiadanú hodnotu na trhu práce. V bežnej školskej praxi sa písanie textov (slohov) prakticky zameriava na rigorózne tréningovanie jazykovo normovaných výrazových prostriedkov na pozadí konkrétnych žánrov. Aj tu sa však pomaly objavuje tendencia meniť reprodukčno-mechanický prístup na kreatívnu činnosť. Jazyková kreatíva sa upriamuje skôr na tolerantnú jazykovú normu a nedogmatické vyjadrovanie. Prakticky prezentuje, že použitie slova je nekonečné. Eliášová spomína: „cestu k jazykovej norme okľukou – cez jej „narúšanie“ a deautomatizáciu k vedomému rešpektovaniu a kreatívnemu využívaniu jej možností a zákonitostí“ (2017, 75). Obdobne na túto problematiku nahliada Zajícová, ktorá „za cieľ vyučovania a učenia sa tvorivo písať považuje dosiahnutie takej kompetencie pisateľa, pre ktorú je príznačné pružné zachádzanie s jazykovými a textovými prostriedkami a ovládnutie základného repertoáru postupov a stratégií písania“ (2005, 75).

V našom didaktickom ponímaní a zohľadňujúc konvenujúci študijný odbor, je jazyková kreatíva učebná stratégia (spôsob „ako“), ktorá je schopná obsiahnuť na jednej strane techniky vedúce k tvorivému, produktívnemu narábaniu s jazykovým materiálom (hra s jazykom) smerom k originálnym a invenčným jazykovým výrazom. Na druhej strane táto stratégia prezentuje techniky pripravujúce budúcich mediálnych odborníkov na tvorbu vlastných textov bez žánrových mantinelov, s možným využitím umelej inteligencie (napr. Generative Pre-trained Transformer, Chat GPT na generovanie nápadov, tém, štýlém a pod.), na kritické myslenie, argumentáciu a interpretáciu rôznych mediálnych diskurzov. „Zjednodušene povedané, tvorivé písanie môže byť tak „hranie sa“ so slovami, ako aj cesta k remeselnému zvládnutiu majstrovstva slova. Zároveň však môže byť aj čímsi oveľa širším a významnejším – môže byť aj nástrojom hlbšieho poznávania, ale aj formovania osobnosti“ (Eliášová,

2017). Multifunkčnosť tvorivého písania ako procesu prispieva nielen k rozvoju jazykových, komunikačných a literárnych kompetencií, ale aj socio-pragmatických kompetencií, ktoré akcentujú schopnosť prispôbiť jazykový výraz konkrétnemu zámeru a konkrétnej komunikačnej a spoločenskej situácii.

2.1 Fázy tvorivého procesu

Bez ohľadu na pertraktovaný žáner kreatívy treba zdôrazniť najmä fakt, že tvorivé písanie akcentuje procesúalnu stránku a nielen finálny produkt. Zahŕňa zber nápadov, materiál, triedenie myšlienok, formulovanie tém, tvorbu osnovy, pokus o prvú verziu textu aj jej následné revidovanie do nejakej originálnej podoby.

R. White a V. Ardtová (1994) rozlišujú šesť základných fáz kreatívneho procesu a odporúčajú v ňom využívať rôzne pragmaticko-funkčné, ale aj umelecké texty. Navrhnutá stratifikácia konvenuje nášmu pragmaticko-komunikačnému chápaniu jazykovej kreatívy/kreatívneho písania a takisto ju možno aplikovať metodicky.

1. fáza generovania myšlienok – diskusia (celotriedna, jednotlivá, v skupinách, vo dvojiciach, diskusia k ukážkam textov, identifikácia a interpretácia významu), brainstorming, kladenie otázok, verbalizácia vizuálneho materiálu, hranie rolí, simulácia, tréning sémantického a pragmatického významu, cvičenia na rozvoj a povzbudenie fantázie;
2. fáza koncentrácie – heuristické metódy (určenie kľúčových námetov a hlavných myšlienok, hľadanie alternatív a optimálnych variantov), testovanie fluencie, písanie v slučkách, zvažovanie nápadu a námetu, komunikačných funkcií a komunikačných zámerov žánru, cieľová skupina a komunikačné efekty, formálne kritériá a usporiadanie výrazových prostriedkov;
1. fáza štruktúrovania, kompozície – koherencia, kohézia, experimentovanie s usporiadaním myšlienok, zámerný alebo nezámerný súlad obsahu a formy; nonsensové konštrukcie;
2. fáza prvého konceptu – štylizácia úvodu, jadra, záveru, kompletizácia textu, koncentrácia na textový gýč, zvýraznenie opakujúcich sa slov a argumentácia tejto tendencie, hľadanie synonym a účinnejších výrazových prostriedkov;
3. fáza vyhodnocovania – prezentácia a interpretácia textov, hodnotenie vyučujúcim, frekventantmi, autohodnotenie, reakcie, názory, tréning kritického myslenia a správneho hodnotenia a argumentácie, vyhýbanie sa hodnoteniu typu „páči sa mi“, „je zaujímavé“;
4. fáza revidovania – precizovanie, kontrola kompozície, finálna úprava, pravopisná a gramatická korektúra, záverečné hodnotenie, príprava na odovzdanie a autorské čítanie.

Výber techník jazykovej kreatívy úzko súvisí s cieľovými požiadavkami, profilom študentov a obsahovou náplňou seminárov. V globále sa orientuje predovšetkým na okruhy asociačného písania – na základe predstáv (clustering, automatické písanie, voľné písanie, rotujúce písanie a pod.), hravého písania – na základe slovných hračiek (textová koláž, montáž, karikatúra, anagram, palindrom, nonsens a pod.), štruktúrovaného písania – na základe vizuálneho stvárnenia (kaligram, epigram, paralelizmus, haiku, cinquain, limerik a pod.) a žánrového písania – na základe textov (redukcia, transformácia, deformácia, analógia a pod.).

3 Kaligram

Keďže kaligram (z gréc. kalos – krásny, gramma – písmo) je svojím určením aj formou celkom odlišný od väčšiny žánrov, a to najmä pre jeho blízkosť s výtvarným umením, treba k nemu pristupovať špecificky. Ide o grafickú básň, v ktorej usporiadanie textu predurčuje estetický účinok. Práve s tým sa spája jeho pragmatický potenciál a predpoklad jeho problematickej interpretácie. Obsah koncentrovaný v obraze síce môže čitateľa osloviť, ale pri detailnom spracovaní textu bez poznania kontextu efekt z grafickej básne limitovať.

Vznik tejto formy básne podľa T. Žilku siaha až do antiky: „tzv. alexandrijská básnická škola 3. stor. pred n. l. je jeho zakladateľom, lebo predstavitelia tejto školy sa pokúšali pôsobiť na čitateľa nielen akustickými prostriedkami, ale aj usporadúvaním textov do zvláštnych obrazov.“ (1984, 234) O novodobý formát grafickej básne, ako aj jeho pomenovanie „kaligram“ sa zaslúžil francúzsky básnik G. Apollinaire, ktorý vydal okrem iných aj zbierku Kaligramy (Calligrammes, 1918). Apollinaire, inšpirovaný aj talianskym futurizmom hlásiacim oslobodenie slov, realizoval „syntézu básnického významu s piktorálnym vyjadrením témy básne. Jej výsledkom sú figurálne básne (básne-predmety), v ktorých dominuje vizuálna podoba textu spontánne zasahujúca vnímanie čitateľa: básnický text je usporiadaný tak, že slová a verše vizuálne predstavujú obrisy predmetu ako témy (pôvodným zámerom autora bolo predstaviť básň v jej vizuálnej bezprostrednosti a potlačiť pojmový aspekt textu). Výsledný efekt je prekvapujúci a spočíva v nezvyčajnom významovom spojení verša a jeho vizuálnej realizácie.“ (Encyclopaedia Beliana, Cit.: marec 2017).

Z kaligramov nevznikol žiadny ďalší básnický smer, ale mladí avantgardní básnici na celom svete skúšali novú básnickú hru. Kaligram prežíva výraznú renesanciu aj v 21. storočí vďaka rozmanitosti nápadov a technologickej

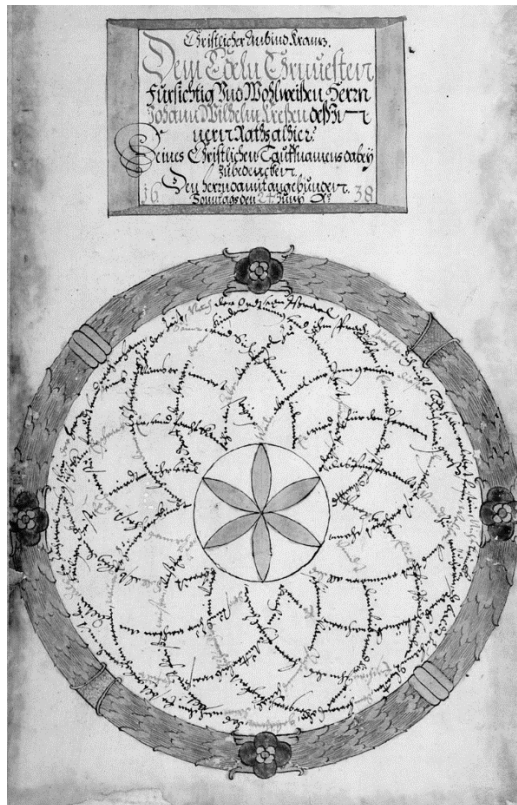
dostupnosti. Nachádzame ho na rôznych voľne dostupných platformách (Pinterest, Tumblr, WordPress, Instagram, Facebook a pod.). Najmä pre jeho hravý potenciál je na kurzoch tvorivého písania, ale aj v rámci školských a univerzitných predmetov veľmi obľúbenou technikou aj samotným žánrom. Zo súčasných autorov sa tvorbe kaligramu venujú napríklad aforista Berco Trnavec, Ivona Ďuričová – Lengová, Danuša Dragulová – Faktorová, v Česku je známy Miroslav Koupil. Kaligram sa teda kreuje a uplatňuje sa nielen ako básnický formát (súčasť poézie), ale aj ako okrasný formát (zdobí priestor), reklamný formát (zastupuje produkt alebo službu) a výučbový formát (mnemotechnická pomôcka).

4 Interpretačné úskalía

Kúzlo kaligramu tkvie v tom, že význam často stojí mimo litery aj obrazu. Cieľom učiteľa je nabádať študentov vnímať básne v celku – zachytiť celkovú náladu básne, analyzovať ju z literárnovedného hľadiska a zhodnotiť ju. Úlohou študenta je na základe cvičení komunikovať s básnickým textom, sústrediť sa na preferenciu istých výrazových prostriedkov s osobitným významom, a tak hľadať cestu k novému významu.

Ukazovateľom pragmatického významu použitých lexém v kaligrame je ich formálna realizácia (veľkosť a hrúbka písma, členenie slov na slabiky, vertikálne a horizontálne usporiadanie a pod.), ktorá sa odráža v celkovej organizácii veršov a vo výslednom tvare grafickej básne. Pochopenie významu sa však môže skomplikovať, keď sa viacvýznamové slovo v minimálnom kontexte alebo vnútri textu (v obyse básne) neohraničí. Metodicky je výhodné význam dekódovať: a) na základe *vnútrotextových súvislostí* – stačí kontext ako súvislá časť textu, v ktorej možno sledovať a určiť vzťahy a súvislosti medzi výrazovými prostriedkami, štýlami alebo aj vzťahy medzi tematickými jednotkami (Findra, 2004), b) na základe *mimotextových súvislostí* – keď vnútrotextové súvislosti nestačia, pátra sa po širších významových súvislostiach, kultúrnych, historických, faktografických, politických a iných ukazovateľoch.

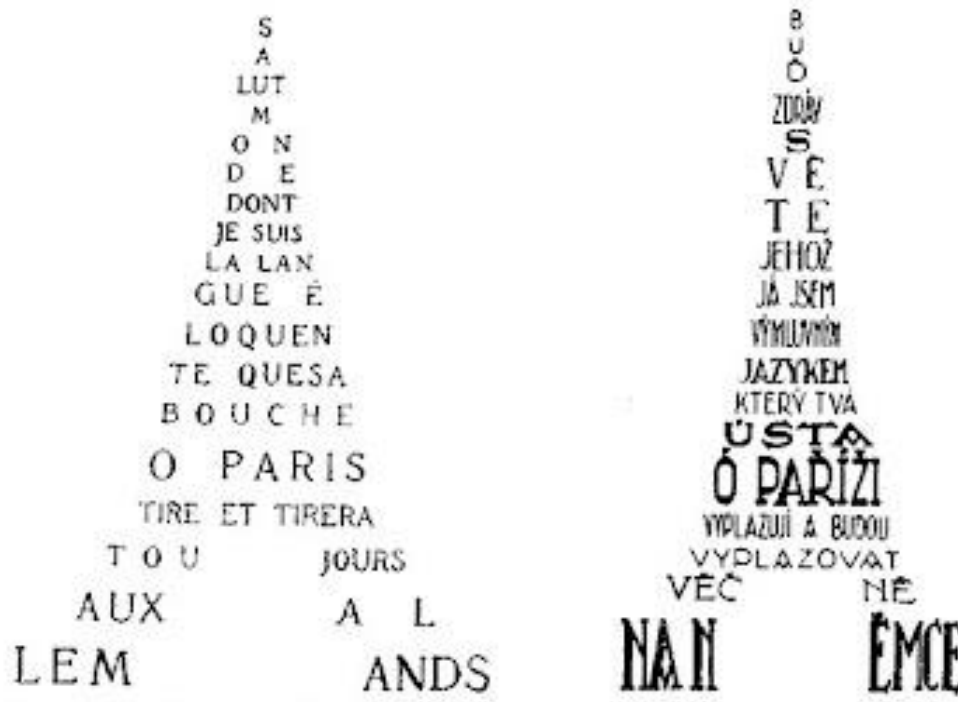
Nasledujúca figurálna básneň z roku 1638 predstavuje kostolnú postilu, na ktorej je vo vrchnej časti zobrazené zrkadlo s venovaním a v spodnej časti sa nachádza kruhový emblém ako pripomienka krstu norimberského patricija. Predložený formát je interpretačne nesebestačný. Študenti identifikovali, že ide o starú grafickú básneň, s „nejakou tabuľkou a lotosovým kvetom“ alebo s „oknom a studňou“, ale iba v širších kontextových súvislostiach sa ozrejmla skutočné funkčné uplatnenie obrazu a textu.

Obrázok 1 Figurálna básneň (Dostupné online:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Figurendicht_1638.jpg)

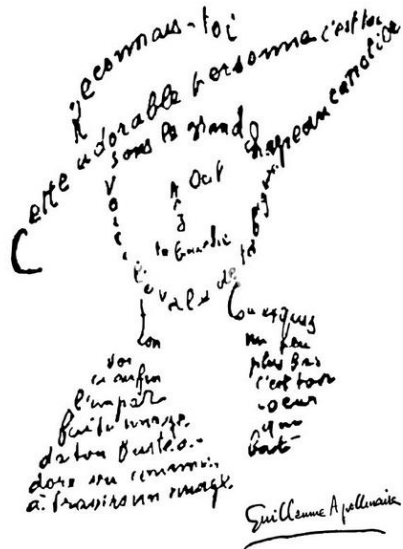

Mnohé kaligramy od Apollinairea sú vystavané na synekdochickom princípe, keď je celá báseň optickým znakom väčšieho celku. Na prvý pohľad mal tento fakt predikovať ľahšie dekódovanie významu, keď tvar obrazca a slovo „PARIS“ v strede obrazca synekdochicky reprezentujú mesto Paríž. Problémom pre študentov bol neznámy jazyk kaligramu, ktorý odklonil pozornosť od dôležitých lexém a spôsobil nepresnú interpretáciu významu. K nesprávnym interpretáciám patrilo napríklad písmeno „A“, obrátené písmeno „V“ a alebo „raketa“. Dekódovať význam pomohol český preklad od J. Hořejšího, a to najmä stredová pasáž s textom „...tvá ústa, ó, Paříži...“.

Obrázok 2 Kaligram La Tour Eiffel/Eiffelova veža (Zdroj: T. Žilka, Poetický slovník)

Obdobné interpretačné úskalie sme zaznamenali aj pri identifikácii Apollinaireovho kaligramu *Žena v klobúku*. Jazykovú bariéru sme dočasne vyriešili hlasným čítaním básne v cieľovom jazyku s poukazom na konkrétne časti ženskej busty (napr. pri slove „oeil“, slov. oko, sme poukázali na miesto, kde sa nachádza oko; pri slove „coeur“, slov. srdce, sme poukázali na miesto, kde bije srdce a pod.) a neskôr jeho prekladom do slovenčiny. Uspokojivú a v zásade význam celého kaligramu meniacu interpretáciu študenti získali po odkrytí predlohy básne. Inšpiráciou bola pre autora dáma menom Lou, ktorej písal listy s básňami v čase vojny. Posmrtno vyšli ako zbierka básní *Poèmes à Lou* (Básne pre Lou) spolu s analyzovaným kaligramom. Jeho interpretácia by zostala plytká nebyť správne doladeného kontextu o intenzívnej láske autora a jeho vojnových skúsenostiach. Faktografické dobové súvislosti odkryl aj typický vodácky slamený klobúk, tzv. canotier (v kaligrame spomenutý ako „sous le grand chapeau canotier“, slov. veslár), ktorý uprednostňovala na výlety a víkendové pikniky stredná trieda.

Obrázok 3 Kaligram La femme au chapeau/Žena v klobúku (Dostupné na: <https://www.schoolmouv.fr/cours/des-calligrammes-poemes-de-guillaume-apollinaire/fiche-de-cours>)

Apollinairov odkaz sledoval slovenský básnik P. Bunčák, ktorý francúzsku poéziu aj prekladal. Kaligram *Nálada* má predstavovať spomienku na mesto Paríž. Podľa predlohy, názvu a ani samotných slov nebolo možné identifikovať, že ide rovnako o vyššie spomenutý div architektúry – Eiffelovu vežu. Študenti v básni skôr identifikovali „postavu“ alebo „elektrický stĺp“. Nejasný vizuál básne skomplikoval aj vysvetlenie básnických obrazov.

Obrázok 4 Kaligram *Nálada* (Zdroj: P. Bunčák, *Neusínaj zažni slnko*)

Napriek tomu, že sa miesto kaligramu skôr uplatnilo spojenie básne a obrazu (koláže), Apollinaire inšpiroval na tvorbu vizuálnych básní aj slovenských autorov P. Bunčáka, V. Turčányho a Š. Moravčíka. Grafické usporiadanie textu nájdeme ale aj u J. Kostru v básni „O“. Ako prvé si pri rozbere básne študenti všimli zámerné a hypertrofné použitie grafémy „O“. Na základe obsahu veršov a vizuálnych predstáv dospeli k záveru, že opakovacia štylistická

figúra predstavovala návod na vizualizáciu ženského tela. Erotický obsah sa, paradoxne, identifikoval len na základe textových súvislostí, keďže optická podoba básne, najmä jej obrys, obsah nenaznačili, aj keď má podľa autora pripomínať siluetu ženy.

O

O, tvoje oko, tvoje druhé oko.
O, oblina. O, ňadro s hrotom.
O, druhé ňadro.
Okrúžkované obe.
O, drobné o,
pupok
O
Do O ťa celú objímam.
Do veľkého O,
vystlaného
hodvábom.

Obrázok 5 Kaligram „O“ (Zdroj: T. Žilka, Poetický slovník)

Hra so slovom a plošným tvarom je zrejماً aj v kaligrame *Perspektíva* Z. Solivajsovej. Vizuálna podoba básne podľa študentov mohla naznačovať „zaťatý meč“ alebo „dýku“, ale výrazové prostriedky (slovo „kríž“, „niesla“, „zemi“, „meč ... visel“) odhalili význam ležiaci mimo textu. Zaujímavé bolo zistenie, že kaligram nebol v konečnom dôsledku interpretovaný len ako osobné smutné vyznanie poetky, ale aj ako životný optimizmus a nádej predikovaný v názve.

RAZ
SA
VÁM
OZVEM
Z DRUHEJ STRANY KRÍŽA
POVIEM
ŽE
NIE
JA
SOM
HO
NIESLA
LEŽ
ON
MŇA
ZEMI
V ÚSTRETY
ŤAŽŠIU O PRAVDU
O MEČ KTORÝ NAD HLAVOU MI VISEL

Obrázok 6 Kaligram *Perspektíva* (Zdroj: Literárny týždenník 17-18, 2022)

Jednoznačnejšiu významovú interpretáciu sme zachytili pri verejne dostupných detských kaligramoch. Napríklad kaligram č. 7 prezentuje potápajúcu sa loď. Podľa slov študentov by estetický účinok posilnili okrem efektne umiestnených slov v trupe lode aj iné vizuálne náznaky, ktoré by vyvolali dojem potápania sa (napr. rozpadajúce sa drevo, voda, morské dno). Pri konkretizácii funkčného uplatnenia výrazových prostriedkov v kaligramoch na obrázku č. 8, ktoré sú dostupné na Pintereste, študenti nepotrebovali širšie mimotextové súvislosti. Aktualizácia významu a cezeň celého kaligramu prebiehala najmä vďaka použitému jazykovému kódu bezproblémovo.

Obrázok 7 Kaligram M. Marnikovej, študentky 3. ročníka (Dostupné online: <https://www.dikymoc.sk/vazkanews/skola/avangarda-a-kaligram-/>)

Obrázok 8 Ukážka kaligramov z Pinterestu (Dostupné online: <https://cz.pinterest.com/skvorovaeva/kaligramy/>)

5 Tvorba kaligramu

Interpretácia významu a pochopenie textových a mimotextových súvislostí je podstatou tvorby vlastného kaligramu. Autor kaligramu integruje slovo a obraz, experimentuje s tvarom, používa slovné hračky, vizuálne dotvára básne a podnecuje svoju kreativitu. Metodika kreovania kaligramu je nasledovná:

- výber témy – na hľadanie nápadov slúžia rôzne techniky kreatívneho písania (napr. asociačné písanie, písanie v slučkách, riadené asociácie, zhlukovanie, snehová guľa, burza nápadov, Osbornov zoznam),
- napísanie textu – text kaligramu môže vzniknúť mimo kaligramu alebo priamo v ňom,

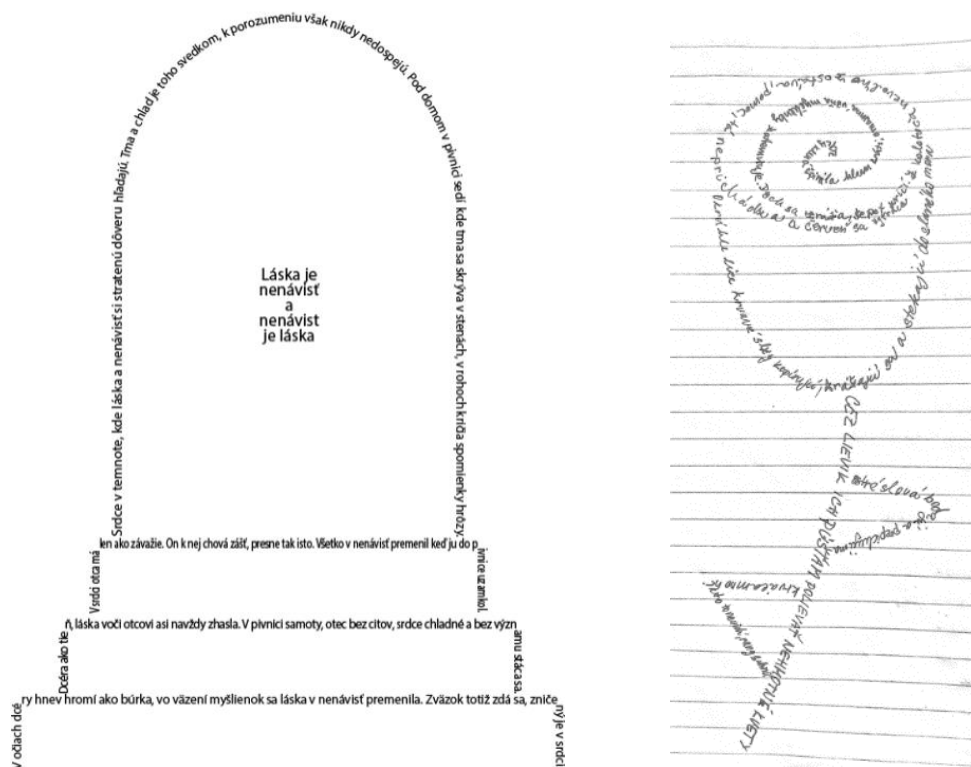
- c) návrh obrázka – obrázok možno kresliť ručne alebo možno použiť grafický program (napr. Adobe Photoshop, Illustrator) alebo tzv. kaligram maker (napr. wordart.com),
- d) hra so slovami – usporiadanie riadkov, veršov, členenie slov, veľkosť a hrúbka písma a pod.,
- e) dokončenie a editácia – kontrola čitateľnosti a prehľadnosti básne.

5. 1 Príklady tvorby študentov

Tematické podložie kaligramu môže byť založené na konkrétnej predlohe, podobne ako Apollinairove kaligramy. Skupina dostane napríklad živý kvet, o ktorom vedie rozhovor, pričom má zapájať všetky zmysly. Pomocou tzv. rotovania vzniká kolektívna básneň, ktorú študenti pretransformujú do kaligramu.

Inšpiráciou na prvú grafickú básneň môže byť zbierka básní Nicolása Guilléna *El gran zoo*, v ktorej si predstavil svet ako jednu veľkú zoologickú záhradu. Študenti si vyberú zo zoo jedno zviera a spoja si ho s nejakou ľudskou vlastnosťou. Nakreslia jeho verný obrys. O charaktere zvierat a ich poučia aj informatívne tabuľky pred kľetkou. Vytvárajú pojmovú mapu. Nakreslia si verný obrys zvierat a do útrobov vpíšu všetky slová viažuce sa na situáciu. Obrys následne zmažú a testujú, do akej miery bol ich náčrt vierohodný a korešpondoval s textom. (Eliášová, 2017)

Úlohu možno rozšíriť o ďalšie zadanie. Študenti si predstavia napríklad lásku ako živočích u väzneného v pavilóne v zoo. V riadenom rozhovore odpovedajú na otázky, ako by vyzerala, čo by cítila, ako by komunikovala a pod. Následne pripravujú kaligram na tému „Ako by vyzerala láska „uväznená“ v básni? Na princípe analógie si študenti uvedomujú aj *genius loci*, silu metaforického vyjadrovania a pragmatického zacielenia. Vybrané študentské kaligramy poukazujú na rozmanité vnímanie a spracovanie rovnakej témy a rozdielne náročnú komunikáciu s básnickým textom. V kaligrame vpravo možno podľa vizuálneho stvárnenia dedukovať spojitosť s témou lásky, pragmatické zacielenie je zrejmé v oblasti trňov ruže, kam autorka zámernie vsadila slová „krvácam“, „rany“, „ostré“, „bodajú“, „prepichujú“. Kaligram vľavo bol z hľadiska funkčného a zámerného použitia takisto prepracovaný. Študenti inferovali spojitosť lásky s večnosťou, s hrobom alebo s pomníkom. Pragmatický efekt sa dostavil pri časti „Pod domom v pivnici sedí kde tma sa skrýva v stenách...“. V rámci diskusie sme autorovi navrhli presunúť túto pasáž do spodnej časti kaligramu, aby sa podporila syntéza básnického významu s pikurálnym vyjadrením témy básne.

Obrázok 9 Kaligram študentov kreatívneho písania (autori: J. Reich, Z. Beneková)

Záver

Zámerom príspevku bolo vymedziť didaktické aspekty jazykovej kreativity v kontexte študijného programu masmediálna komunikácia a poukázať na konkrétne pragmaticko-komunikačné špecifiká a interpretačné problémy vybraných textov – kaligramov. Keďže je tento žáner obsahom aj formou úplne odlišný od iných literárnych diel – má veľmi blízko aj k výtvarnému umeniu – treba k nemu aj špecificky pristupovať a zohľadniť najmä jeho zámernú koncentrovanosť. V rámci výkladu sa pozornosť sústredila na prepojenie sémantiky a pragmatiky, ktoré je na jednej strane dôležité pri ponímaní významu a inferencii použitých výrazových prostriedkov a na druhej strane podmienené úrovňou jazykovej kompetencie recipienta a závislé od kontextu.

Štúdia poukazuje na obsahovo-tematické a jazykovo-kompozičné odlišnosti jednotlivých kaligramov, ktoré môžu ovplyvniť hodnotenie ich pragmatického zacielenia. Takéto výrazové prostriedky autor používa, aby dokreslil svoj zámer s ohľadom na atmosféru básne alebo čitateľa. Konkrétne ide o také ukazovatele, ktoré sú v básni použité inak ako v bežnej komunikácii. S tým súvisí aj schopnosť čitateľa odhaliť, či ide len o nadbytočné bludisko významov alebo o úsporné jazykové inovácie. Identifikácia významu a následné porovnanie s očakávaným účinkom tvorí základ pochopenia textu a premisu úspešného zhodnotenia umeleckej kvality textu. V prípade nesúladu je na čitateľovi komentovať vzťah použitého výrazu k téme kaligramu a dožadovať sa mimotextových súvislostí na základe kontextu, jazykových prostriedkov, kultúrnej znalosti, emocionálnej inteligencie alebo komunikácie o význame.

Identifikácia pragmatického významu kaligramu predstavuje zároveň výskum toho, či nás samotný text prevádza vážnym zámerom, upozorňuje na niečo, poučča, apeluje na adresáta alebo má svojou formou naznačiť, povzbudiť, rozosmiať a podnietiť zamyslieť sa. Devízou je, ak tento najhlbší zmysel pochopíme aj bez toho, aby sme boli zasypaní básnickým jazykom.

Použitá literatúra

- APOLLINAIRE, Guillaume. 2023. *Kaligramy*. Praha: Garamond. 208 pp. ISBN 978-80-7407-462-2.
- BUNČÁK, Pavel. 1965. *Neusínaj zažni slnko*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 192 pp.
- DOLNÍK, Ján. 2009. *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. 375 pp. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1078-6.
- ELIÁŠOVÁ, Viera. 2017. *Tvorivé písanie a možnosti jeho využitia v edukačnom procese*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 190 pp. ISBN 978-80-223-4295-7.
- Figurálna báseň*. Dostupné online: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Figurengedicht_1638.jpg.
- FINDRA, Ján. 2004. *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta. 232 pp. ISBN 80-8063-142-5.
- HIRSHOVÁ, Milada. 2006. *Pragmatika v češtině*. 241 pp. Olomouc: FF UP. ISBN 80-244-1283-7.
- Literárny týždenník. Časopis Spolku slovenských spisovateľov*. 2022, roč. XXXV, dvojčíslo 17-18. ISSN 0862-5999.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana. 2003. Vetnočlenský a valenčný prístup k skúmaniu syntaxe. In *Tradicia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, s. 156 – 161. ISBN 80-224-0732-1.
- MAGÁL, Slavomír. 2011. Creative writing. In: *Media Relations II*. D. Trnava: FMK UCM. s. 330-352.
- MIKLENČICOVÁ, Renáta. 2023. *Marketingový manažment – vybrané kapitoly*. Trnava: FMK UCM. 112 pp. ISBN 978-80-572-0398-8.
- RAŠOVÁ, Dominika. 2013. Pragmatika jazykových javov v masmediálnej komunikácii. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku. 170 pp. ISBN 978-83-7490-721-7.
- WHITE, Ronald – ARNDT, Valerie. 1994. *Process Writing*. London and New York: Longman. 192 pp. ISBN 978-0582024441.
- ZAJÍCOVÁ, Pavla. 2005. K systematické integraci tvořivého psaní do vyučování jazyku. In *Tvůrčí psaní – klíčová kompetence na vysoké škole*. Brno: Doplněk. pp. 75-82. ISBN 80-7239-182-8.
- ŽILKA, T. 1984. *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran, 435 pp.
- Heslo „kaligram“. Dostupné online: <https://beliana.sav.sk/heslo/kaligram>

Kaligram La femme au chapeau/Žena v klobúku. Dostupné online: <https://www.schoolmouv.fr/cours/des-calligrammes-poemes-de-guillaume-apollinaire/fiche-de-cours>

Ukážka kaligramov z Pinterestu. Dostupné online: <https://cz.pinterest.com/skvorovaeva/kaligramy/>.

Kaligram M. Marníkovej, študentky 3. ročníka. Dostupné online: <https://www.dikymoc.sk/vazkanews/skola/avangarda-a-kaligram-/>.